

LTSR AUKSTŪJŲ MOKYKLŲ MOKSLO DARBAI
FILOSOFIJA, VII, 1966IDEOLOGINIO PROCESO IR MOKSLO SĄRYŠIS
SOCIALIZMO SĄLYGOMIS

A. LOZURAITIS

Socialistinė ideologija, būdama mokslinė ideologija, yra kokybiškai naujas reiškinyvis visuomeninės minties istorijoje. Jos savitumas paaiškina socializmo ekonominės santvarkos ypatybėmis.

Socialistinės ekonominės santvarkos būtinumas išplaukia iš kapitalistinės gamybos prieštaravimų. Pastarosios vidinis prieštaravimas objektyviai sukuria socializmo ekonominės struktūros prielaidas, naująją santvarką padaro visuomenės vystymosi poreikiu. Subjektyviai materialinių socializmo prielaidų formavimasis reiškiasi socializmo visuomenės idealo atsiradimu. Kapitalistinėje visuomenėje, tiksliau, revoliucinėje jos dalyje — darbininkų klasėje ir jai artimose darbo žmonių masėse — plinta nauji socialinio teisingumo principai. Tie principai tėra tikrai ideali materialinių visuomenės vystymosi tendencijų išraiška. Besikeičiantis teisingumo supratimas yra požymis to, kad esama ekonominė santvarka prieštarauja pati sau ir turi žūti. Šiuo požiūriu socializmo ekonominės santvarkos ir jo ideologinių principų brendimas yra analogiškas ankstesnėms visuomeninėms-ekonominėms formacijoms.

Tačiau socializmo ekonominės santvarkos formavimuisi būdingi ir tokie bruožai, kurie jį iš esmės skiria nuo visų praeities santvarkų. Tai išplaukia iš pačios socializmo prigimties, nes socializmas — tai visų pirma visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė. Materialines tokios nuosavybės prielaidas sudaro kapitalizmas, daugelį suskaldytų gamybos procesų suliedamas į vieną visuomeninį gamybos procesą¹. Tuo pačiu kapitalizmas yra paskutinioji stichinio visuomenės vystymosi pakopa. Suvisuomenėje gamybos procesai sukuria tikslingo visuomeninio jų valdymo poreikį. Tikslingu aktu yra jau pats kapitalistinių gamybos priemonių paėmimas visos visuomenės nuosavybėn, t. y. socialistinės ekonominės santvarkos atsiradimas.

Tuo būdu ekonominių socializmo prielaidų brendimas ideologijoje atsispindi dvejopai. Pirma, pasikeitusios gamybos sąlygos niekais paverčia ankstesnius visuomeninius idealus ir pažadina visuomenės protus tiesos ir teisingumo ieškojimui. Turtinė nelygybė, ekonominis išnaudojimas, privatinė nuosavybė, žmonių sugebėjimų slopinimas ir pan. pradeda nebėgti abstrakčių buržuazinių idealų apvalkale ir pasirodo tokie, kokie jie iš tikrųjų yra. Tuo pagrindu formuojasi naujos vertybės, naujos tiesos, teisėtumo, gėrio supratimas. Šis stichinis, savaiminis materialinių visuomenės vystymosi poreikių atsispindėjimas visuomenės narių galvose

¹ V. I. Leninas, Raštai, t. I, p. 152.

išimtinai idealių paskatų pavidalu antagonistinėse visuomeninėse formacijose tapo tradicija, ir jo išlikimas ekonominių socializmo prielaidų susidarymo laikotarpiu paaiškinamas tik tų prielaidų nebrandumu. Įvairios utopinio komunizmo ir socializmo atmainos kaip tik ir yra tokios nesąmoningos, savo metodu idealistinės, kūrybos vaisius.

Antra, socializmo brendimas ideologiniam procesui reiškia ne vien tik naujų socialinio teisingumo principų ir normų atsiradimą. Ekonominių priežasčių, sukeliančių klasinius antagonizmus, išnykimas opozicinėje buržuazinės visuomenės dalyje — darbininkų klasėje ir neproletarinės darbo žmonių masėse — sudaro galimybę esminiam viso ideologinio proceso pasikeitimui. Pasidaro galima visuomeninėje sąmonėje atstatyti natūralų, neiškreiptą ryšį tarp ekonominių visuomenės reikmių ir jos ideologinių principų. „... Regimybė,— rašė Marksas ir Engelsas „Vokiečių ideologijoje“,— kad tam tikros klasės viešpatavimas yra tiktai tam tikrų minčių viešpatavimas, išnyks, žinoma, savaime, kai tik klasių viešpatavimas nustos apskritai buvęs visuomeninės santvarkos forma, kai tik, vadinasi, išnyks būtinumas ypatingą interesą vaizduoti kaip visuotinį, o „visuotinybę“ kaip viešpataujantį dalyką“². Socialinis perversmas, kurį turi įvykdyti darbininkų klasė, jau daro galimą teisingą, adekvatų visuomeninės buities atsispindėjimą. Tai reiškia, kad ideologinis uždavinys dabar gali sutapti su pažinimo uždaviniu. Atsiranda prielaidos socialistinei ideologijai virsti moksline ideologija. Mokslinį pobūdį jau gali turėti ideologija, atspindinti socialistinės revoliucijos brendimą.

Mokslinės ideologijos galimybė susidaro kaip dėsningas visuomeninės raidos rezultatas. Socializmo prielaidų brendimas reiškia ir mokslinės ideologijos prielaidų brendimą. Žmogaus ir visuomeninių santykių susvetimėjimo likvidavimas yra istorinis materialinės gamybos keliamas uždavinys, būtina tolesnio visuomenės vystymosi sąlyga. Visuomenė gali tapti savo gamybinių jėgų šeimininku, t. y. sąmoningai tvarkyti savo gamybinius santykius, tiktai pažinusi visuomenės vystymosi varomąsias jėgas ir jos judėjimo dėsnius. Kitaip sakant, darbininkų klasė gali išvaduoti save ir tuo pačiu visą visuomenę, tiktai remdamasi moksline ideologija, leidžiančia iš esmės teisingai suderinti ekonominio vystymosi poreikius su visuomenės sąmoningai keliamais tikslais. Kito kelio visuomenėi išsivaduoti iš ją slegiančių stichinių socialinių jėgų priklausomybės būti negali. Ta prasme mokslinė ideologija yra istorinio vystymosi būtinumas. Visuomeninių santykių normavimas mokslo pagrindu yra ekonominės raidos sąlygota, būtina visuomenės vystymosi pasekmė. Atsitiktinis dalykas čia yra tiktai tas, kur, kada ir kokia konkrečia forma mokslinė ideologija susiformuos. „Jeigu materialistinį istorijos supratimą,— rašė Engelsas viename iš savo laiškų,— atrado Marksas, tai Tjeri, Minjė, Gizo, visi anglų istorikai iki 1850 metų įrodo, kad daug kas to siekė, o tatai, kad tą patį supratimą atrado ir Morganas, parodo, kad tam laikas buvo pribrendęs ir tas atradimas turėjo būti padarytas“³.

Socializmas yra ne tiktai vienos iš visuomeninių-ekonominių formacijų dalis, bet ir — o tai yra nepalyginamai svarbiau — pačių visuomenės egzistavimo pagrindų pertvarkymo epocha, Engelso žodžiais tariant, „žmonijos šuolis iš būtinybės viešpatijos į laisvės viešpatiją“⁴. Tai yra kokybiškai nauja visuomenės vystymosi pakopa, kurios pagrindų reikia ieškoti materialiniuose visuomenės gyvenimo faktuose. Kaip tiktai šitas istorinis-materialinis socializmo kaip idėjos ir realaus visuomeninio judėjimo sąly-

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 48.

³ К. Марксas ir Ф. Энгельсas, Rinktiniai raštai, t. II, p. 456.

⁴ Ten pat, p. 135.

gotumas sąmoningai ar nesąmoningai dingsta iš akių daugeliui socializmo istorikų. Nuo vokiečių istoriko Pelmano⁵ einanti tradicija socializmo pradžią randa senajame pasaulyje — Palestinoje, Graikijoje, Romoje. Sėnėvės žydų sektose, antikos vergų sukilimuose, krikščionių bendruomenėse, viduramžių eretiniame judėjime ir valstiečių maištuose — visur lygiai įžvelgiamos komunizmo užuomazgos. Analogiškai visų laikų filosofai, mokslininkai ir visuomenės reformatoriai laikomi komunizmo teoretikais, jeigu tiksliai jie koku nors būdu yra užsiminę apie turto bendrumą. Ir keisčiausia, kad šiuolaikinis socializmas tokiame fone charakterizuojamas tiksliai iš kiekybinės pusės. Antikinis komunizmas, M. Bėro nuomone, savo galutiniais tikslais sutampa su šiuolaikiniu⁶. Panašiai samprotauja ir R. Viperis savo „Naujausių laikų socializmo istorijos apybraižose“. „Apie socializmą galima būtų pasakyti,— rašo jis,— kad jis toks pat senas, kaip ir pati žmonių visuomenė“⁷. Tokiai pažiūrai pagrįsti R. Viperis remiasi tuo, kad klasių kova, nelygybė, streikai, žemės perdalijimo ir nacionalizacijos mėginimai buvo beveik visuomet, o socializmas yra neatskiriama susijęs su šiais visuomeniniais procesais. Beje, R. Viperis ir proletariato kaip klasės gimimą nukelia į antikos laikus. Šiuolaikinis proletariatas, jo nuomone, skiriasi nuo ankstesniojo tiksliai savo organizuotumu ir poveikio visuomenei laipsniu⁸. Tokiu būdu socializmas nusmukdomas iki lėkštos idėjos apie amžiną darbo žmonių svajonę.

Tokius rezultatus paprastai duoda konkretaus istorinio gamybos sąlygų tyrimo pakeitimas istorijos faktų rinkimu iš anksto užsibrėžtai tezei įrodyti. Šiuolaikinis socializmas yra vaisius tokio aukšto gamybos išsivystymo, kuris leidžia visuomeninę gamybinių jėgų kontrolę. Kaip toks, jis yra kokybiškai naujų materialinės gamybos sąlygų pasekmė. Dėl to klaidinga šiuolaikinio socializmo turinį suvesti į socialinius praeities judėjimus. Kaip pabrėžia K. Hugo, šiuolaikinis socializmas, lyginant jį su bet kokia religinio komunizmo atmaina, yra visiškai skirtingos prigimties ir juokinga būtų, remiantis vienu, daryti išvadas apie kitą⁹. Iki kapitalizmo nebuvo ekonominių sąlygų uždaram ūkiui panaikinti — šią mintį nuolatos akcentuoja mokslinio socializmo kūrėjai. „... Gamybinių jėgų vystymasis,— rašė Marksas ir Engelsas „Vokiečių ideologijoje,— (kartu su kuriuo jau duotas empirinis pasaulinės-istorinės, o ne siaurai vietinės žmonių būties įgyvendinimas) yra absoliučiai būtina praktinė prielaida dar ir todėl, kad be jo galimas tiksliai visuotinis skurdo paplitimas; o esant kraštutiniam nepritekliui turėtų vėl prasidėti kova dėl būtinų daiktų ir, vadinasi, turėtų atgyti visa senoji šlykštybė“¹⁰.

Kita socializmo istorikų dalis iš viso atsisako socializmą sieti su ekonominiu visuomenės vystymusi. Socializmo idėją jie traktuoja kaip atsitiktinį žmogaus proto išradimą, t. y. klasinės-antagonistinės visuomenės ideologinio proceso sąlygotos metodologijos požiūriu. Labiausiai paplitęs bandymas socializmą paversti moraliniu idealu ir jį sieti su Kanto vardu. Žinomas filosofijos istorikas ir Kanto pasekėjas Karlas Forlenderis savo veikale „Kantas ir socializmas“ rašo, kad nors Kanto ir negalima laikyti socialistu, o jo sistemos — socialistine, daugelis jo idėjų, ypač etika, „... duoda nepajudinamą pagrindą sukurti socialistinei pasaulėžiūrai

⁵ Robert Pöhlmann, Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus, B. I, München, 1893; žr. taip pat Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt, B. II, München, 1912.

⁶ Макс Бєер, Всеобщая история социализма и социальной борьбы, М.-Л., 1927, стр. 111.

⁷ Р. Ю. Вуннер, Очерки истории социализма в новейшее время, М., 1917, стр. 4.

⁸ Ten pat, p. 8.

⁹ Предшественники новейшего социализма, ч. 2, СПб, 1907, стр. 416.

¹⁰ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 3, стр. 33.

bendrumo etikos prasme“¹¹. Pažiūra, laikanti Kantą šiuolaikinio socializmo pagrindėju, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje buvo labai madinga ne tik Vakaruose, bet ir Rusijoje. To meto ekonomistas Tugan-Baranovskis knygoje „Šiuolaikinis socializmas savo istoriniame vystyme“ rašė: „Atmeskite mokymą apie absoliutų žmogaus asmenybės vertingumą — ir visi mūsų laikų demokratiniai reikalavimai pavirs tuščiais plepalais. Dėl to būtina pripažinti žmogaus asmenybės lygiavertiškumo idėją pagrindine etine šiuolaikinio socializmo idėja“¹². Pažymėtina, kad visi šie mėginimai socializmą paversti išimtinai etiniu idealu priklauso laikotarpiui, kai mokslinis socializmas jau buvo sukurtas. Tokiomis aplinkybėmis jie negalėjo reikšti nieko kito, kaip siekimą socializmą pritaikyti prie buržuazijos interesų. Perleisti socializmo idėją per buržuazinę prizmę arba traktuoti ją idealistine metodologijos šviesoje šiuo atveju yra tas pats. „Socializmas, — rašė Tugan-Baranovskis, — yra prigimtinės teisės reikalavimas, logiškai susijęs su pirma ir pagrindine įgimta žmogaus teise į laisvę“¹³. Ko vertas toks socializmo pagrindimas matyti, pavyzdžiui, kad ir iš to, jog, remdamasis tuo pačiu pagrindu, katalikas reakcionierius V. Katreinas įrodinėjo visai priešingą dalyką. „... Socializmo ilgesnio viešpatavimo, — rašė jis, — nėra ko bijoti, kadangi jis nesutaikomai prieštarauja žmogaus prigimties neišdildomiems polėkiams ir polinkiams“¹⁴.

Nepavykę bandymai socializmo atsiradimą mokliškai nušviesti iš buržuazijos pozicijų dar kartą įrodo, kad socializmą, kaip ir aplamai istoriją, galima mokliškai aiškinti tiktai iš proletariato pozicijų. Mokslinis istorijos tyrimo metodas yra susijęs su socialistinės ideologijos susiformavimu.

Siekiant išsiaiškinti socializmo, kaip mokslinės idėjos, susiformavimo ypatybes, svarbu teisingai suprasti tą santykį, kuris klasinės visuomenės istorijoje susidarė tarp ideologinio visuomeninės būties atspindėjimo ir mokslinio visuomeninių klausimų aiškinimo, kiek apie tokį čia galima kalbėti. Nors būtų netikslu šiuos procesus tapatinti, tačiau abejonių nekelia viena: ideologinio proceso pobūdis klasinėje-antagonistinėje visuomenėje sąlygojo tai, kas yra svarbiausia visuomeninių reiškinių pažinime — būtent, jo metodą. Idealistinė socialinės veiklos metodologija betarpiškai plaukė iš ekonominės visuomenės struktūros, t. y. iš paties visuomeninio organizmo reikmių, tuo tarpu kai mokslinis pažinimas visuomeniniu poreikiu buvo tik tarpiskai — per gamybinių jėgų vystymąsi. Suprantama, kad visuomeninių reiškinių pažinimas buvo sąlygojamas ideologinio proceso ypatybių, kitaip sakant, jis vystėsi tiek, kiek tai leido ideologinio atspindėjimo rėmai. Teisingai, adekvačiai atspindimos tebūdavo atskiros socialinės tikrovės pusės. Tačiau net šios pusės idealistinio metodo šviesoje, išnaudotojų klasės ideologinių požiūrių visuomenėje įgaudavo kitą, tikrą padėtį iškreipiančią prasmę. Visuomenės mokslo užuomazgos būdavo priderinamos prie socialinių tam tikros klasės principų, perleidžiamos per jos interesų prizmę. Tiktai tokiu pavidalu jos galėjo padėti tos klasės elgesio normas paversti visos visuomenės elgesio taisykle. Visuomenės mokslas neturėjo savarankiško pagrindo savo tyrimams tol, kol jis negalėjo tarauti nė vienai iš socialinių klasių.

¹¹ Karl Vorländer, Kant und der Sozialismus, Berlin, 1900, S. 64.

¹² Михаил Туган-Барановский, Современный социализм в своем историческом развитии, СПб, 1906, стр. 17. Tokią pat pažiūrągina ir A. Borovojus: „Socializmo lygybės reikalavimų pagrindė glūdi dar Kanto postulatė apie žmogų, kaip tikslą savyje“. Borovojaus nuomone, ši idėja yra pagrindinis viso socializmo, pradėdant utopiniu ir baigiant moksliniu, principas (Алексей Боровой, Общественные идеалы современног человечества, М., 1906, стр. 25).

¹³ Михаил Туган-Барановский, указ. произ., стр. 18.

¹⁴ Victor Cathrein S. J., Der Sozialismus, Freiburg, 1898, S. 290.

Toks ideologinio proceso santykis su moksliniu visuomeniniu reiškinių pažinimu neišvengiamai turėjo pasikeisti, formuojantis socialistiniam gamybos būdai. Mat, socialistinė ideologija tokiu pavidalu, kuris leistų visuomenės nariams, ja vadovaujantis, kurti naują visuomeninių santykių tipą, yra negalima kaip akla visuomeninės būties vystymosi poreikių funkcija. O tai reiškia, kad mokslinė socialistinė ideologija negali kilti stichiškai, kaip proletariato klasinių siekimų atspindys. Tokia ideologija numato tikrųjų visuomenės varomųjų jėgų žinojimą, o pastarasis gali ateiti tiktai iš mokslo. Kitaip sakant, ideologinis tolesnio visuomeninių santykių vystymosi poreikių atspindėjimas dabar ne tik netrukdo jų moksliniam supratimui, bet ir jo reikalauja.

Taigi, visuomenės mokslas kyla ne iš gaivališko darbininkų judėjimo, nes tokio judėjimo vystymasis, kaip nurodo Leninas, eina kaip tik į jo pajungimą buržuazinei ideologijai¹⁵. Mokslinė ideologija gali atsirasti, tiktai toliau išvystant per visą istoriją žmonijos sukauptas žinias. Tačiau materialinės gamybos išsivystymas čia sąlygoja tik tatai, kad mokslinis visuomeninių klausimų aiškinimas pasidaro reikalingas visuomenei, t. y. išsivaduoja iš tikrovę iškreipiančios ideologijos varžtų, ir gali savo tyrimo metodus išplėsti visai istorijai. Neteisinga būtų manyti, kad tuo pačiu išnyksta ideologinis visuomeninės būties atspindėjimas: ideologiniu ginklu tokiomis sąlygomis tampa mokslinis ekonominio visuomenės vystymosi numatymo grindimas proletariato, vėliau — visos visuomenės siekimais.

Vadinasi, marksizmas, kuris atskleidė ekonominį ideologinių principų sąlygotumą, nereiškia nei pačių ideologinių principų išnykimo, nei jų vaidmens visuomenėje sumažėjimo. Panaši pažiūra, kiek ji dar pasireiškia, dažniausiai remiama per daug toli siekiančiomis išvadomis, daromomis iš Markso ir Engelo pasisakymų ideologinio proceso klausimais. Mokslinio socializmo kūrėjai analizavo esamus antagonistinius visuomeninius santykius. Jie moksliai paaikškino esamą ideologinį procesą ir jo ypatybes. Marksas ir Engelsas nuolat pabrėždavo, kad ideologija — tai sąmonė, praradusi ryšį su savo ekonominiu pagrindu ir dėl to konstruojanti tikrovę iš principų. Minėto pobūdžio vaizdiniais žymėti jie naudojo ir patį terminą „ideologija“. Kartu Marksas ir Engelsas pabrėžia, kad ideologijai (t. y. tokiam ideologinio proceso pobūdžiui) ateina galas, kai tiktai atsiranda sąlygos ir pradedami moksliai tirti visuomenės gyvenimo pagrinde glūdį ekonominiai reiškiniai.

Iš tokio ideologijos supratimo visai neseka, kad Marksas ir Engelsas mokslinio socializmo sukūrimą būtų laikę ideologinio proceso likvidavimu. Daugiausia, apie ką galima kalbėti, yra tai, kad jie atsisako ideologijos termino savo pažiūroms vadinti. Tačiau termino atsisakymas nereiškia paties objektyvaus proceso neigimo. Marksas ir Engelsas niekuomet neteigė, kad, atskleidus mistifikuojantį kapitalistinių gamybinių santykių atspindėjimo pobūdį, išnyksta pats visuomeninės būties atspindėjimas. Suprantama, kad Leninas, mokslinio socializmo mokslą pavadindamas proletarine ideologija, o taip pat įveddamas socialistinės ideologijos ir mokslinės ideologijos terminus, nė kiek nenusižengė Markso ir Engelo požiūrių dvasiai.

Lenino naudojama terminologija yra nuosekli ir turi svarbią mokslinę prasmę. Ji nukreipta prieš mėginimus iškraipyti Markso ir Engelo pažiūrų esmę, remiantis jo raide. Pavyzdžiui, V. Adoratskis, pirmasis Markso ir Engelo raštų pilno rinkinio redaktorius, straipsnyje „Apie ideologiją“ rašė, kad marksizmas yra ideologijos priešas, nes kiekviena ideologija

---

¹⁵ V. I. Leninas, Raštai, t. 5, p. 346.

trukdo matyti tikrovę tokią, kokia ji yra¹⁶. Kad tai nėra vien terminologinis nesusipratimas, galima spręsti iš šios straipsnio vietos, tariamai dėstančios Markso ir Engelso požiūrį: „Kai ateina ideologijai galas, atsiveria galimybė aiškiam teoriniam mąstymui, sąmoningai žiūrinčiam į tiriamąjį objektą, atmenančiam, kad mintis — tiktai šio objekto atspindys, ir mokslo uždavinys yra tas, kad šis atspindys kiek galima tiksliau atitiktų objektą. Tuo būdu mes matome, kad „ideologija“ priešpastatoma *moksliniam, teoriniam mąstymui*“¹⁷. V. Adoratskis prieina išvadą, kad galimas galutinis ideologinio proceso likvidavimas¹⁸.

V. Adoratskis išleidžia iš akių, kad bet kokia ideologija yra visų pirma visuomeninės būties atspindys, o visuomeninių santykių apvertimas yra tiktai tokia jos savybė, susijusi su tam tikrų (išnaudotojiškų) visuomeninių santykių atspindėjimu. Ideologijos atspindimo objekto išplėtimas iki būties aplamai užtemdo šio atspindėjimo specifika, ideologiją ir mokslą paverčia pažinimo proceso formomis, kurias skirti galima tiktai pagal tikrovės atspindėjimo kokybę: ideologija — kaip iškreiptas būties atspindys, mokslas — kaip teisingas. Tuo atveju ideologijos terminas imamas vartoti vietoje platesnio termino „idealizmas“. Ideologija suvedama į mokslinio tyrimo metodų idealizmą. Tokią išvadą, nors ir apribodamas ideologinio atspindėjimo objektą visuomenine būtimi, prieina I. Razumovskis. „... Ideologizmas“ arba ideologinis požiūris, — rašo jis, — sąvoka, turinti tiktai metodologinį atspalvį. Tai tyrimo metodų idealizmas, kitaip sakant, visuomeninės būties sąvokoms taikomas apriorinis metodas“¹⁹. Tokia pažiūra yra ydinga tuo, kad joje apeinamas socialinių ideologinio proceso sąlygų tyrimas.

Tiek ideologijos ir mokslo atspindimų objektų, tiek ir jų taikomų kriterijų sutapatinimas paprastai atveda į tai, kad ideologinis procesas neskiriamas nuo pažintinio proceso. Tarybinėje filosofinėje literatūroje minėtu klausimu vyrauja dvi nuomonės. Viena iš jų teigia, kad ideologinis procesas visais istorijos laikotarpiais nepriklausomai nuo socialinių sąlygų yra pažintinis procesas. Recenzijoje V. Kelės ir M. Kovalzono knygai „Visuomeninės sąmonės formos“ autorių grupė rašo: „Ideologinis procesas yra atspindėjimo procesas, pažintinis procesas. Atspindys gali būti teisingas ir neteisingas, labiau tikslus ir mažiau tikslus; pažinimas gali būti įvairaus laipsnio tikslumo, gilumo, jis gali būti klaidingas pažinimas (arba sąmonė) ir t. t. Tačiau kelti klausimą taip, kaip jį kelia autoriai (t. y. skirti ideologinį procesą nuo pažintinio. — L. A.) reiškia ideologiją suprasti be atspindėjimo“²⁰. Kitos nuomonės šalininkai, skirdami ideologinį procesą nuo pažintinio proceso klasinėje-antagonistinėje visuomenėje, teigia, kad, atsiradus moksliniam socializmui, šie procesai sutampa. Šį požiūrį gina, pavyzdžiui, minėti V. Kelė ir M. Kovalzonas. Marksizmo atsiradimas, pasak jų, reiškia, kad „pirmąkart pilnai sutampa ideologinis ir pažintinis pro-

¹⁶ В. Адоратский, Об идеологии, «Под знаменем марксизма», 1922, № 11—12, стр. 208.

¹⁷ Ten pat, p. 200.

¹⁸ Ten pat, p. 209.

¹⁹ И. Разумовский, Сущность идеологического воззрения, «Вестник Социалистической Академии», 1923, № 4, стр. 255.

²⁰ Г. М. Гак, П. А. Рачков, Э. Х. Степанян, А. Я. Чугаев, Спорные положения в интересной книге, «Вопросы философии», 1960, № 8, стр. 175. Та patį teigia ir V. Jadvovskis knygoje „Ideologija kaip visuomenės dvasinės veiklos forma“. „Nereikia absoliutizuoti, — rašo jis, — klasinio ideologijos pobūdžio, nes bet koks ideologinis procesas tuo ar kitu mastu yra kartu pažintinis procesas (В. А. Ядов, Идеология как форма духовной деятельности общества, Л., 1961, стр. 18).

cesas. Pati ideologija čia tampa mokslu, pasilikdama tuo pačiu metu ideologija, klasės interesų išraiška²¹.

Sprendžiant mokslo ir ideologijos santykio problemą, dažniausiai stengiamasi tarp jų surasti bendrų bruožų ir tuo įrodyti, kad jų priešpastatymas yra nepagrįstas. Tačiau tokios pastangos turi ir savo atvirksčią pusę: būtent, problemas supaprastinimu užtušuojama ideologinio tikrovės atspindėjimo specifika, neatsižvelgiama į tą faktą, kad tuo tarpu, kai mokslas turi reikalą su tiesomis, ideologija operuoja vadinamosiomis vertybėmis.

Vertybė yra sąmoningos, tikslingos žmogaus veiklos elementas²². Savo praktinėje veikloje individas paprastai sau stato tokius tikslus, kurie jam kuo nors vertingi. Šis žmogaus veiklos krypties pasirinkimas, o kartu ir gauto rezultato vertinimas nėra aktas, kurį sąlygoja subjekto savivalė. Laisvą individo valios apsisprendimą nulemia jo įvairiapusiški poreikiai. Dėl to valios laisvė gali būti suprasta tiktai kaip veikimo pasekmių numatymas. Kadangi žmogaus, kaip gamtos būtybės, poreikiai yra dalykas, galimas moksliskai nustatyti, suprantama, kad nėra principinio priešingumo tarp priežastinio ryšio ir tikslingo ryšio. Kitaip sakant, tikslingas ryšys yra tiktai visuotinio universalau priežastinio ryšio aspektas.

Šia, pačia bendriausia prasme vertybė turi bendražmonijinę reikšmę. Žmogus čia imamas atsietai nuo jo visuomeninės būties. Tačiau ir toks žmogus nėra fikcija jau vien dėl to, kad jam savybingi tie poreikiai, kurie yra kiekvieno gyvo organizmo poreikiai. Be socialinių aplinkybių, žmogaus poelgius taip pat apsprendžia jo fizinė konstitucija²³. Nors šie žmogaus poreikiai nieko nesako apie jo visuomeninį gyvenimą, nors visuomenėje jie įgauna kitokių, dažnai net priešingus pavidalus, jų ignoravimas, tiriant visuomenės vystymosi dėsnius, yra neleistinas. Šių poreikių apibrėžtoje sferoje visi žmonės, išskyrus, gal būt, patologinius nukrypimus, turi iš esmės vienodus vertinimo kriterijus. Dauguma žmonių,— rašo B. Bjar-nasonas,— pritaria tokiam vystymuisi, kuris, mūsų įsitikinimu, veda į didesnę tobulumą ir laimę plačiausia to žodžio prasme. Jeigu žmonės užimtų kitokią poziciją, tai reikštų, kad jie neigia gyvenimą ir renkasi mirtį, o dauguma žmonių sutinka, kad toks požiūris nesuderinamas su sveika psichika²⁴.

Nagrinėjant bendrąsias žmonijos egzistavimo sąlygas, žmonių santykį su gamta, iškyla klausimas: ar pažinimas yra vertybė, ar jis yra aksiologiškai neutralus. Mokslo taikomas kriterijus yra tiesa — toks žmogaus vaizdinių „turinys, kuris nepriklauso nuo subjekto, nepriklauso nei nuo žmogaus, nei nuo žmonijos“²⁵. Aišku, kad pagal savo turinį mokslas yra neutralus atskirų individų, grupių, klasių ir pan. atžvilgiu. Tačiau tiesos objektyvumas anaipol nereiškia, kad pažinimas yra nepriklausomas nuo visuomenės poreikių. Pažinimo pagrindas yra praktika. Antra vertus, praktinės veiklos kryptį apsprendžia visuomenės poreikiai. Dėl to gamyba yra tas tiltas, kuris pažinimą sujungia su vertinimu, tiesą su vertybe. Abu šie žmogaus veiklos elementai materialinės gamybos sferoje vienas kitą sąlygoja. Šiuos klausimus tyrinėjęs M. Bungė daro tokią išvadą: „Kiekviena žmogaus veiklos rūšis, jeigu ji yra sąmoninga, pasireiškia tuo pačiu metu

²¹ B. Kelle, M. Koval'zon, Идеология и наука, «Коммунист», 1958, № 18, стр. 92.

²² Józef Keller, Cel a wartość moralna czynu, „Studia filozoficzne“, 1959, Nr. 2, str. 152.

²³ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinkiniai raštai, t. II, p. 442.

²⁴ Бриньолфур Бьярнасон, Почему мы поступаем так, а не иначе?, «Вопросы философии», 1960, № 2, стр. 103.

²⁵ V. I. Leninas, Raštai, t. 14, p. 108—109.

kaip sprendimas ir vertinimas. Vertybės, susijusios su bet kokia mąstymo veikla, kuriamos ir naikinamos tiktai pačios veiklos procese²⁶.

Tiesos ir vertybės vienybė, turinti savo pagrindą gamybinėje veikloje, klasinėje-antagonistinėje visuomenėje visos visuomenės mastu negali realizuotis. Visuomeninė savo prigimtimi gamyba tampa stichiniu procesu ten, kur ekonominės sąlygos veda į individų ir klasių interesų susidūrimą. Tokiose visuomenėse (o tai liečia visas antagonistines formacijas) susidaro prieštaravimas tarp individualaus tikslų kėlimo ir visuomeninio gamybos pobūdžio. Dėl to čia tikslinga visuomeninė gamyba, ekonominių dėsnių pažinimas ir panaudojimas nėra galimi. Individų sau keliami tikslai dažniausiai negali būti pasiekiami, nes jie prieštarauja kitų individų siekimams ir yra jų nustelbiami. „Tuo būdu,— sako Engelsas,— turime nesuskaitomą tarp savęs susikryžiuojančių jėgų kiekį, begalinę jėgų lygiagrečių grupę, ir iš to susikryžiuojimo išeina vienas bendras rezultatas — istorinis įvykis... Juk tam, ko nori vienas, trukdo kiti, ir tai, kas iš to išeina, yra kažkas tokio, ko nėra vienas nenorėjo. Tuo būdu ligšiolinė istorija vyksta kaip gamtinis-istorinis procesas“²⁷.

Moksliniam istorijos supratimui svarbiausias dalykas yra ištirti atskirų individų veikimo paskatas. Net trumpas susipažinimas su istorija rodo, kad jos yra istoriškai ir sociališkai sąlygotos. Marksas ir Engelsas, ėmęsi tirti šį faktą, įrodė, kad visuomenės gyvenimo turinį sudaro esamas gamybinis visuomenės narių santykių pobūdis, gamybinių jėgų lygį atitinkantieji nuosavybės santykiai. Remiantis šiuo atradimu, į visuomenę galima žiūrėti kaip į organizmą, kurio vidinė struktūra yra apibrėžta išorinių jo egzistavimo sąlygų. Visuomenė privalo laikyti teisingais tokius visuomeninius santykius, kurie yra galimi esamam gamybinių jėgų lygiui. Skirtingas žmonių santykis su gamybos priemonėmis pagimdo priešingus interesus, kurių kovoje realizuojasi naujos, pažangesnės visuomeninių santykių formos. Toje kovoje revoliucinė klasė siekia savo ypatingus interesus paversti teisingumo matu. Taigi, atskiro individo egzistavimo sąlygos yra duotos iš anksto ir nepriklauso jo valios, laisvo pasirinkimo sričiai. Kartu su socialinėmis savo egzistavimo sąlygomis jis paveldi ir tų sąlygų vertinimo principus.

Vadinasi, tikslinga gamybinė žmogaus veikla, kurios eigoje realizuojasi tiesos ir vertybės vienybė, klasinėje-antagonistinėje visuomenėje yra apribota siaurų rėmų. Žmogus užsibrėžia tik savo veikimo tikslus, tačiau jų siekimas, nesant bendrų visuomenės tikslų, duoda netikėčiausių rezultatų. Veiklos tikslingumo savybė, kuri yra jos žmogiškumo požymis, nėra būdinga visai visuomenei kaip gamybos subjektui. Visuomenės santykis su gamta šiuo požiūriu yra tik instinktyvus gamtinių sąlygų keitimas. Bendrų visuomeninių poreikių nebuvimas kartu reiškia, kad individai ir socialinės klasės neturi bendrų vertybių, kad tie patys reiškiniai jiems turi skirtingą prasmę. Kad visuomenė galėtų funkcionuoti, ji turi kurti *tariamai* bendras vertybes, o tai galima tik tiesos užtemdymo sąskaita. Tokia vertybių kūrybos sritis pasidaro ideologinis visuomeninių santykių normavimas. Egoizmo ir klasių prieštaravimų draskomai visuomenei primedamas bendrus vertinimo kriterijus, bendrus tikslus, toks normavimas gali būti vykdomas, tiktai paneigiant realiuosius išnaudojamųjų interesus. Tikrasis tikslas, kurio siekia visuomenė ir kuris apsprendžia jos vystymosi kryptį,— poreikių patenkinimas gamybos tobulinimo pagrindu,— dingsta iš akių. Visuomeninių santykių normavimas žmonių sąmonėje

²⁶ Марко Бунге, Научный подход к этике, «Вопросы философии», 1961, № 1, стр. 84.

²⁷ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, p. 442.

egzistuoja kaip nuo gamybos nepriklausomas, savarankiškas dalykas. Tiesa apie visuomenę yra nesuderinama su materialinėmis-ekonominėmis klasinės-antagonistinės visuomenės egzistavimo sąlygomis.

Tiktai tuomet, kai tolesnis visuomenės vystymasis išsivaduoja iš klasių antagonizmą, visuomeninių santykių vertinimas tampa suderinamas su visuomenės vystymosi dėsnų pažinimu. Ekonominės sąlygos dabar kelia visai visuomenei, t. y. kiekvienam jos nariui, bendrus tikslus, dėl to ji yra suinteresuota tas sąlygas pažinti. Kokiu mastu atskiras individas išsivaduoja iš svetimų, jam priešingų socialinių jėgų priklausomybės, tokiu mastu pasidaro nereikalinga naudoti klaidingą sąmonę individo elgesio suderinimui su visuomeninio organizmo poreikiais. Mokslinis istorinio vystymosi krypties nustatymas ir žmonių keliama tikslai dabar sutampa. Kadangi individo tikslai gali realizuotis tik todėl, kad jie savo esme yra visuomeniniai tikslai, mokslinis ateities numatymas yra vienintelis galimas būdas prieš individus ir visą visuomenę stovintiems uždaviniams įsisąmoninti. Visos visuomenės, kaip gamybos subjekto, veiklos tikslingumas reiškia visuomeninio mokslo ir ideologijos vienybę. Vadinasi, būtų neteisinga teigti, kad ideologinis procesas ir pažintinis procesas socializme sutampa; jie tiktai neprieštarauja vienas kitam ir vienas kitą sąlygoja. Tai, kas ideologijai yra išieitis taškas — visuomeniniai poreikiai, mokslui tėra tik viena iš grandžių priežastiniame sąryšyje. Tai konstatuoja ir V. Tugarinovas savo knygoje „Apie gyvenimo ir kultūros vertybes“. „Marksistinis vertybinis požiūris į reiškinius,— rašo jis,— visiškai *neprieštarauja* moksliniam požiūriui ir yra tiktai viena iš *šio pastarojo pusių ir pasekmių*“²⁸.

Ideologija, apskritai imant, yra visuomeninės būties atspindys. Nepriklausomai nuo socialinių sąlygų, kurioms esant ideologinis procesas vyksta, jam būdinga tai, kad atspindys čia įgauna socialinio teisingumo principų ir juos atitinkančių normų, t. y. vertybių, pavidalą. Skirtingai nuo mokslo, kuris domisi tiktai tuo, kas buvo, yra ir bus, ideologija formuluoja žmonių visuomeninių santykių principus, tai, kas turi būti. Šis mokslo ir ideologijos skirtingumas yra bendras visoms visuomenės formacijoms ir jau vien dėl jo būtų netikslu kalbėti apie visišką mokslo ir ideologijos susiliejimą. Tas perversmas, kuris įvyksta ideologijų istorijoje ryšium su socialistinės ideologijos, kaip mokslinės ideologijos, atsiradimu, reiškia, kad visuomeninių santykių vertinimas dabar vykdomas, remiantis moksliniu ekonominės visuomenės struktūros ir jos keitimosi dėsnų tyrimu. Ideologinių principų prigimties, jų vaidmens visuomenėje supratimas nėra tolygus jų išnykimui. Kaip teisingai nurodo H. Eilstein polemikoje su L. Kōlakovskiu, „vertybė man nenustoja buvusi vertybe vien dėl tos priežasties, kad pradėdu suprasti, kodėl, dėl kokių objektyvių priežasčių mano vertinimo sistema yra tokia, o ne kitokia (kas ims tvirtinti, kad fiziologas negali gėrėtis vyno skoniu arba patirti meilės saldybių)“²⁹. Antra vertus, iš to fakto, kad mokslas ir ideologija naudojami skirtingais kriterijais, visai neseka, kad tarp jų nėra nieko bendro, kad jie neturi jokių sąlyčio taškų. Tačiau kaip tik tokį argumentą pozityvizmas laiko pagrindiniu, įteisinant reikalavimą apvalyti mokslą nuo ideologijos. Jo teigimu, mokslas ir ideologija yra tos pačios rūšies reiškiniai, kurie vienas kitą išskiria.

Gal būtų, nuosekliausiai tokią pažiūrą yra išdėstęs A. Malevskis straipsnyje „Empirinė istorinio materializmo prasmė“³⁰. Jo koncepcija yra tokia:

²⁸ В. П. Тугаринов, О ценностях жизни и культуры, Л., 1960, стр. 6.

²⁹ Helena Eilstein. O stylu filozofowania Leszka Kōlakowskiego tudzież o młodo-marksowskiej i „engelowsko-leninowskiej“ teorii poznania, „Studia filozoficzne“, 1959, Nr. 6, str. 166.

³⁰ Andrzej Malewski, Empiryczny sens teorii materializmu historycznego, „Studia filozoficzne“, 1957, Nr. 2.

sociologinės minties istorijoje galima išskirti ideologijos istoriją ir atradimų istoriją. Remiantis pastarąja ir atmetant pirmąją, reikia sudaryti rinkinį tokių bendrų hipotezių, kurios neprieštarautų žinomiems faktams. Nauji tyrimai vienas tas hipotezes modifikuotų, kitas papildytų. Tuo būdu paaiškėtų, kas iš įvairių atradimų turi nenykstančią vertę. Tai liečia ir marksizmą. Ši „emocionaliai nuspalvinta ideologija“ turi ir savo teorinį tarpfluoksnį, visų pirma eilę bendrų sociologinių teiginių. Kad būtų matyti, kurie iš jų atitinka tikrovę, reikia juos performuoti taip, kad paaiškėtų, kokie faktai juos patvirtina ir kokie griauna. Tik teiginiai, išlaikę faktų patikrinimą, yra teisingi ir gali įeiti į bendrą sociologijos mokslą.

A. Malevskis ideologinį visuomeninių santykių normavimą laiko mokslui neprieinama sritimi, net nemėgindamas tirti, koks turinys slypi už ideologinių vertybių. Iš mokslo kompetencijos išbraukiami socialinio teisingumo principai, su kurių pagalba žmonės tvarkė ir tvarko savo visuomeninę būtį. Tačiau tai dar ne viskas. Malevskio propaguojamas, bendras visam pozityvizmui sprendimų patikrinimo metodas iki absurdo supaprastina mokslo sąvoką. Pirma, čia prileidžiama, kad įvairių socialinių teorijų ir sistemų turinį galima tiksliai išreikšti bendrųjų sprendimų suma. Malevskio bandymas tai parodyti istorinio materializmo atžvilgiu šį mokslą neatpažįstamai pakeičia. Konkreti-istorinė socialinės tikrovės analizė, duodama marksizmo, čia virsta universaliais teiginiais, kurie turi tikti visur ir visada. Suprantama, kad taip modifikuotas marksizmas negalėtų išlaikyti patikrinimo faktais. Antra, prileisti, kad tikrovės pažinimas yra tolygus empirinių faktų apibendrinimui, reiškia paneigti mokslą kaip pasaulio keitimo įrankį. Toks mokslas geriausiu atveju gali sekti visuomeninę praktiką, o ne tarnauti jai. Kad mokslo negalima suvesti į indukcinį faktų apibendrinimą buvo pažymėta ir lenkų filosofinėje literatūroje. Pavyzdžiui, M. Gordonas ir A. Danovskis nurodo, kad net gamtos moksluose pažinimas nėra tokia linkme. „Juk nėra gamtos mokslo,— rašo jie,— kuris galėtų ir norėtų tenkintis pastebėtų faktų „grynu aprašymu“, jų kolekcionavimu arba kad ir tokio tipo apibendrinimu: šitas štai varnas yra juodas ir anas, ir dar tas, ir tas, ir, vadinasi, kiekvienas varnas yra juodas“³¹. Mokslo vystymasis yra neįmanomas be hipotezių, o pastarosios negali būti iki galo verifikuotos. Dar sudėtingesnis yra visuomeninių mokslų vystymosi kelias. Pozityvistinis mokslo galimybių susiaurinimas, be abejo, nėra atsitiktinis. Jis atlieka ideologinę funkciją: tokio „mokslo“ pagalba nustatyti visuomenės vystymosi tendencijas ir tuo pagrįsti socialistinės ideologijos principus nėra galima. Ideologinio normavimo srities iškritimas iš mokslo kompetencijos pasidaro visai teisėtas. Aišku, kad socialistinė ideologija savo principus grindžia ne taip suprastu mokslu.

Klasinėje-antagonistinėje visuomenėje savos visuomeninių santykių vertinimo sistemos įtvirtinimas visos visuomenės mastu yra viena iš klasių kovos formų. Ideologiniai principai toje visuomenėje turi klasinį pobūdį. Ryšium su tuo iškyla klausimas: ar galima moksliskai nustatyti, kuris iš dviejų vienas prieš kitą nukreiptų ideologinių principų yra objektyvi tiesa, atitinka tikrovę. Suprantama, kad pozityvistinės sociologijos atstovai į tokį klausimą gali atsakyti tik neigiamai. Tiesa, ir pastarieji sutinka, kad vertybių pagrindimas aplamai yra galimas, bet tiksliai tam tikros apibrėžtos normų sistemos atžvilgiu. „Netiesa,— rašo M. Osovskas,— kad *vertinimo srityje nieko negalima pagrįsti*. Taigi apie ką kalba tie, kurie tvirtino, kad vertinimo pagrindimas yra negalimas? Greičiausiai buvę kalbama apie tai, kad vertinimo negalima patikrinti, jog išskyrus atvejus, kai

³¹ *Mieczysław Gordon* i *Antoni Danowski*, *Filozofia, ideologia, nauka*, „Przegląd kulturalny“, 1957, Nr. 20.

kokį nors vertinimą sugriauname, įrodydami, kad vertinamas daiktas apskritai neturi savybės, už kurią buvo peikiamas ar giriamas,— kieno nors vertinimo kritika gali būti išimtinai imanentinė kritika. . . Kai susiduria du žmonės, turintieji skirtingas daiktų, kuriuos giria ir kuriuos smerkia, hierarchijas, jie negali, išskyrus tuos argumentus, apie kuriuos buvo kalbama, nieko padaryti, kad vienas kitą įtikintų³². Tuo pačiu pripažįstamas principinis mokslo ir ideologijos sričių atskirumas ir propaguojamas ideologinis reliatyvumas.

Remiantis tais pačiais argumentais, dažnai daromos dar platesnės išvados. Kadangi kiekviena socialinė grupė ar klasė nėra laisva nuo apibrėžtų interesų, tai iš to tariamai seka, kad bet koks pažinimas turi tų interesų antspaudą, yra grynai subjektyvus. Tokį požiūrį gina populiarī buržuazinėje literatūroje kryptis — vadinamoji „žinojimo sociologija“. Ši kryptis remiasi marksistine teze, kad ideologija yra sociališkai sąlygotas dalykas. Po to ideologijos sąvoka sutapatinama su pažinimu, išplečiama iki pačios „mąstymo struktūros“. Tuo būdu tikrovės atspindėjimo turinys be likučio ištirpdomas įvairiuose klasiniuose požiūriuose. Taip nutraukiamas ryšys tarp minties ir tikrovės, ir atskirti tiesą nuo netiesos pasidaro neįmanoma. Tai, be abejo, irgi yra vienas iš ideologinės kovos prieš mokslinę ideologiją būdų. Svarbiausias šios krypties kūrėjas K. Manheimas ir nemano slėpti savo siekimo paneigti marksizmą. Apie savo vientisinio ideologijos supratimo koncepciją jis rašė: „... Remiantis šia koncepcija, visų partijų, nepriklausomai nuo epochos, žmonių mąstymas yra ideologinis. Nėra tokio mąstymo būvio, ir marksizmas čia nesudaro išimties, kuris nebūtų istoriškai kintamas ir kurio atžvilgiu nebūtų galima įrodyti, kad jis ir dabartyje yra sociališkai diferencijuotas. Marksizmas taip pat turi savo skirtingumus, kurių socialinį sąlygotumą pažinti marksistui yra ne taip sunku“³³.

„Žinojimo sociologija“ reiškia kraštutinį reliatyvizmą. Nuoseklus jos laikymasis veda į mokslo aplamai neigimą ir agnosticizmą. Kaip teisingai nurodo A. Šafas, Manheimo požiūris yra pripažinimas, kad teisingas tas, kas paskutinis pasako savo sprendimą³⁴. Beje, patys tokių sistemų kūrėjai paprastai laiko galima išsižadėti pagrindinių savo koncepcijos principų ir savo pažiūras paskelbti objektyvia tiesa, kai tik pagrindinis uždavinys — negalimumas mokslškai nustatyti socialinės tikrovės vystymosi kryptį — jų nuomone, yra įvykdytas.

Manheimo ir kitų tos krypties atstovų reliatyvumo principo mokslie suabsoliutinimas dažnai priskiriamas marksizmui. Tai grindžiama tuo, kad marksizmas pripažįsta ideologinį visuomeninio mokslo sąlygotumą. Visuomeninio mokslo partiškumo teigimas čia sutapatinamas su objektyvios tiesos neigimu. Toks klausimo pakreipimas iš dalies pasidaro galimas ir dėl to, kad, atrodo, pačioje marksistinėje literatūroje apie tai nevisuomet išsireiškia pakankamai tiksliai.

Pirmiausia, kaip reikėtų suprasti klasinį visuomenės mokslo pobūdį? Nuomonės šiuo klausimu ne visai sutampa. Pavyzdžiui, užsienio šalių marksistų straipsnių, nukreiptų prieš šiuolaikinį revizionizmą, rinkinyje išdėstyti du požiūriai. V. Lediukas mano, kad dviejų mokslų — buržuazinio ir proletarinio — teorija yra vienas iš kairiojo oportunistinio pasireiškimų. Jis rašo: „Jeigu yra du mokslai, tiesiog priešingi vienas kitam dėl jų klasinio pobūdžio, tai nėra kito kriterijaus, išskyrus klasinį „požiūrį“, kad būtų galima spręsti apie objektyvią tiesą, arba, tiksliau, visiškai nėra

³² *Maria Ossowska*, *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa, 1957, str. 98.

³³ *Karl Mannheim*, *Ideologie und Utopie*, Bonn, 1930, S. 32.

³⁴ *Адам Шафф*, «Социология знания» Маннгейма и проблема объективной истины, «Вопросы философии», 1956, № 4, стр. 124.

objektyvios tiesos“³⁵. Kitas požiūris suformuluotas N. Iribadžakovo. Jis pabrėžia, kad „visuomenėje, suskilusioje į antagonistines klases, negalimas atklasinis nepartiškas visuomenės mokslas“³⁶.

Atrodytu, kad tarp šių požiūrių nėra principinio skirtumo. Galima sucti, kad mokslo taikomas kriterijus — tiesa — nėra klasinis ir kartu neigti visuomenės mokslo klasinio pobūdžio antagonistinėje visuomenėje. Tokiu atveju visuomenės mokslą reikėtų suprasti kaip konkretaus ideologinio proceso sąlygotą, iškreiptą visuomeninių reiškinių pažinimą. Kalbėti apie visuomenės mokslą klasinėje-antagonistinėje visuomenėje atsietai nuo jos ideologijos negalima, nes visų socialinių klasių (iki proletariato) interesų gynimas yra nesuderinamas su moksline visuomeninių reiškinių tyrimo metodologija. Visuomenės mokslas tikra to žodžio prasme čia neturi pagrindo. Net tie atskiri visuomenės mokslo elementai, kurie galėjo susidaryti, buvo iškreipti idealistinės metodologijos, susijusios su ideologiniu antagonistinės visuomenės procesu. Pastarasis pažinimą čia veikia loku būdu, kad socialinė tikrovė sąmonėje pasirodo apversta aukštyn kojomis. Tiktai šia prasme galima kalbėti, pavyzdžiui, apie buržuazinį visuomenės mokslą, nes kitokio visuomenės mokslo tos klasės materialinės gyvenimo sąlygos nesukuria.

Tačiau toks visuomenės mokslo klasinio pobūdžio supratimas N. Iribadžakovo nepatenkina. Jis nori surasti kitokį pagrindą. Tame pačiame straipsnyje jis toliau rašo: „... Visuomenės mokslai yra klasiniai ir partiniai ne tiktai todėl, kad jie yra veikiami klasinių ideologijų, bet svarbiausia todėl, kad visuomeninė-istorinė tikrovė, kuri yra jų objektas, neegzistuoja už klasių, jų interesų, visuomeninių klasių kovos ir siekimų ribų, ir kaip tik todėl visuomenės mokslas neišvengiamai turi stoti į tos ar kitos klasės pusę, neišvengiamai turi būti klasinis ir partinis“³⁷. Vadinasi, čia iškeliami du papildomi argumentai: visuomeninis mokslas yra klasinis ir partiškas dėl to, kad, pirma, jis atspindi klasinius interesus, ir, antra, tarnauja tam tikrai socialinei klasei. Nesunku įsitikinti, kad nė vienas iš šių argumentų neprideda nieko naujo prie anksčiau išdėstyto požiūrio.

Klasiniai interesai visuomenės mokslo objektu gali būti, tiktai esant vienai labai svarbiai sąlygai: jeigu tyrime nebus apsiribojama vien ideologine tų interesų forma, o taip pat bus atskleistas jų ekonominis turinys. Tai yra vienintelis kelias paaiškinti klasinius interesus kaip būtiną visuomenės vystymosi grandį. Tik tokios analizės šviesoje galima suprasti klasinių interesų kilmę, jų vaidmenį klasinėje kovoje, jų ateitį. Tačiau tokios savo interesų analizės negalėjo duoti nė viena klasė iki proletariato, kol pastarojo siekimai nebuvo pagrįsti moksline teorija. O marksizmas davė galimybę moksliskai paaiškinti ne tiktai proletariato interesus, bet ir visų, tiek buvusių, tiek ir esančių, socialinių klasių interesus. Tokia prasme jis stovi „virš“ klasių.

Kitas reikalas, kada kalbama ne apie klasinių interesų ekonominių pagrindų analizę, o klasiniai siekimai formuluojami taip, kaip jie tų klasių suprantami. Tada klasiniai interesai turi socialinio teisingumo principų ir juos atitinkančių normų, t. y. vertybių, pavidalą. Tokios vertybės tam tikroje antagonistinės visuomenės formacijoje ne tiktai nesutampa, bet ir būna diametraliai priešingos. Buržuazija, pavyzdžiui, siekia išsaugoti privatinę gamybos priemonių nuosavybę, proletariatas — ją panaikinti. Kitaip sakant, tos klasės tiesiog priešingai vertina socialinę tikrovę. Tačiau socialinės tikrovės — visuomeninės būties — vertinimas iš klasinių pozicijų

³⁵ В. Ледюк, Новые пути ревизионизма в книге «Против современного ревизионизма», М., 1958, стр. 304.

³⁶ Н. Ирибаджак, Партийность и общественная наука, ten pat, p. 263.

³⁷ Ten pat, p. 264.

yra ideologijos dalykas. Neveltui kai kurie tyrinėtojai ideologiją ir apibrėžia tiesiog kaip klasinių interesų atspindį³⁸. Vadinasi, klasinis interesas kaip atspindėjimo objektas tikrai ideologinio poveikio visuomenės mokslui prasme išreiškia pastarojo klasinį pobūdį.

Tokia pat prasme galima suprasti ir mokslo tarnavimo atskiroms klasėms faktą. Visų pirma, reikia pabrėžti, kad iki marksizmo visuomenės mokslo tikra to žodžio prasme, t. y. visuomenės vystymosi dėsnių žinojimo, nebuvo ir, vadinasi, jis negalėjo būti atskirų klasių ideologiniu ginklu. Mokslinis visuomeninių reiškinių aiškinimas pasidarė galimas, tik tai susiformavus proletariatui. Bet ir šiuo atveju mokslas proletariatui tarnauja tik todėl, kad proletariatas tarnauja visuomenei: tiek ta prasme, kad istorijos logika tampa proletariato intereso dalyku, tiek ir ta, kad proletariato intereso įgyvendinimas reiškia visos visuomenės išsivadavimą. Negalima sukurti nuoseklaus visuomenės mokslo, tarnaujančio interesams klasės, siekiančios įamžinti savo viešpatavimą. Tokios klasės interesas yra nesuderinamas su moksliniu pažinimu, nes pastarasis turėtų įrodyti tos klasės žuvimą.

Atsižvelgiant į visa tai, peršasi išvada, kad klasinis visuomenės mokslo (kiek apie tokį galima kalbėti iki marksistinės metodologijos susiformavimo) pobūdis reiškia klasinių interesų sąlygojamą ideologinį iškreipimą tos klasės vaizdinių apie save ir ją supančią socialinę tikrovę. Kiekviena antagonistinės visuomenės klasė visuomeninius reiškinius aiškina, remdamasi savo klasiniais interesais. Pastarieji apsprendžia tiek socialinių tyrimų apimtį, tiek ir jų kryptį. Kaip pabrėžė Marksas, politiniai ir literatūriniai bet kurios klasės atstovai teorijoje kelia tokius uždavinius ir priima tokius sprendimus, prie kurių tą klasę veda jos materialiniai interesai ir materialinė padėtis³⁹. Mokslinis tokių klasių akiratis socialinių klausimų srityje yra apribotas jų gyvenimo sąlygų, kurios, kaip tariamai natūralios visai visuomenei ir visiems laikams, imamos mokslinio tyrimo išeities tašku. Suprantama, kad tikrai išsižadėjęs savo klasės interesų tas ar kitas žūvančios klasės atstovas gali žymesniu mastu įveikti klasinį savo žinojimo ribotumą.

Tikrai glaudžiame sąryšyje su socialistine ideologija atsiranda mokslinė visuomeninių klausimų aiškinimo metodologija. Tuo pačiu visuomenės mokslas praranda savo klasinio ribotumo antspaudą ir gali savo tyrimus statyti ant tokio pat tvirto pagrindo, kaip ir gamtos mokslai. Jeigu tokį mokslą ir galima pavadinti partiniu mokslu, proletariniu mokslu, tai tikrai ta prasme, kad jis yra proletariato kovos įrankis, tarnauja šiai klasei kaip ideologinio visuomeninių santykių normavimo, visuomenės vystymosi tikslų ir uždavinių nustatymo priemonė. Atkreipia į save dėmesį ta aplinkybė, kad buržuazinis ir proletarinis partiškumas nėra tos pačios rūšies dalykai.

Tačiau kaip tikrai pastarasis faktas dažnai išleidžiamas iš akių. Pavyzdžiui, G. Vaseckis savo įvardiniame straipsnyje anksčiau minėtam straipsnių rinkiniui „Prieš šiuolaikinį revizionizmą“, remdamasis Lenino žodžiais apie buržuazinę ir socialistinę ideologijos priešingumą, klasinį visuomenės mokslų pobūdį imasi grįsti tokiu būdu. „Visuomenės mokslai — filosofija, politinė ekonomija, teisė ir t. t.— yra ideologijos formos, ir todėl marksistinių visuomenės mokslų priešpastatymas buržuaziniams

³⁸ „Ideologija klasinėje visuomenėje,— rašo V. Jadovas,— . . . yra teorinė atskirų klasių interesų ir poreikių išraiška, ir jos pagrindinė socialinė paskirtis — tarnauti dvasiniu ginklu klasių kovoje“ (B. A. Ядов, указ. произв., стр. 40).

³⁹ K. Marksas ir F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. I, p. 225.

visuomenės mokslams visiškai pagrįstas“⁴⁰. Konkrečios istorinės mokslo ir ideologijos santykio analizės pakeitimas paprastu jų sutapatinimu gali privesti tik prie painiavos.

Su mokslo ir ideologijos santykiu susijusių klausimų kompleksą galima teisingai spręsti, tiktai atsižvelgiant į socialinį-istorinį ideologinio proceso sąlygotumą. Dėl to tiktai marksizmas, ideologinį žmonių visuomeninių santykių normavimą sujungęs su visuomenės ekonominės struktūros ir jos keitimosi dėsnų analize, įgalina mokliškai iširti minėtą reiškinų sritį.

Klausimas dėl dviejų priešingų, viena prieš kitą nukreiptų ideologijų santykio yra klausimas dėl antagonistinių klasių ir jų ekonominės padėties santykio. Gamybinių jėgų lygis, ekonominės pažangos užtikrinimas yra tas bendras pagrindas, kuris sąlygoja klasinių interesų ir klasinių ideologijų tikroviškumą. Tiktai ekonomika leidžia antagonistinių klasių interesų ir ideologijų susidūrimą laikyti visuomenės vystymosi momentu, po teoriniu „ginčo“ pavidalu atskleisti praktinių visuomenės raidos reikmių realizavimo procesą. Tuo pačiu ideologiniai principai ir normos tampa mokslo objektu: pasidaro galima nustatyti jų genezę, jų vaidmenį visuomenės vystymesi, jų nykimą, t. y. mokliškai tirti ideologinį klasinės-antagonistinės visuomenės procesą.

Mokslinė materialistinė istorijos analizė atskirų socialinių klasių idėjas, jų atsiradimą, viešpataujančią padėtį visuomenėje ir išnykimą paaiškina tais ekonominiiais poreikiais, kurie, nors nėra bendri visiems visuomenės nariams, yra būtina visuomeninio organizmo funkcionavimo sąlyga. Klasinių interesų sutapimas ar nesutapimas su objektyviais visuomeninio-istorinio vystymosi poreikiais yra tas pagrindas, kuris leidžia spręsti apie ideologinių tos klasės principų vaidmenį visuomenėje.

Tačiau toks ideologinio proceso tyrimas yra galimas tik šviesoje mokslinės metodologijos, kuri atsiranda, susidarius materialinėms socializmo prielaidoms. Teisingas viso antagonistinio visuomenės vystymosi laikotarpio supratimas ateina pavėluotai. Toks supratimas nebuvo viena iš istorijos varomųjų jėgų, ir juo to laikotarpio atžvilgiu tegalima naudotis kaip tyrimo metodu. Su tuo susijęs klausimas: ar tikslingas teisingo ir neteisingo tikrovės atspindėjimo kategorijų taikymas klasinės-antagonistinės visuomenės ideologijoms arba, kitaip sakant, ar taikytinas joms tiesos-netiesos kriterijus ir ar galima nustatyti, kuri iš dviejų, viena kitą išskiriančių ideologinių sistemų yra objektyvi tiesa?

Paprastai į tą klausimą atsakoma teigiamai. Teisingais objektyvios tiesos prasme laikomi tie ideologiniai principai ir juos atitinkančios normos, kurios sutampa su visuomenės vystymosi poreikiais. Tokią pažiūrą gina, pavyzdžiui, V. Rumlas straipsnyje „Ideologija ir mokslas“. „Yra ideologijų,— rašo jis,— kurios teisingai atspindi objektyvius materialinės tikrovės poreikius, ir yra ideologijų, kurios iškraipo juos... Tos ar kitos ideologijos teisingumas, vadinasi, priklauso nuo to, ar patvirtina ją istorinio vystymosi praktika, ar ją atmėta“⁴¹. Dar labiau apibrėžtai, tiesiog taikydamas klasinės-antagonistinės visuomenės ideologijoms objektyvios tiesos kriterijų, apie tai kalba M. Selektorius: „... Pažangių klasių, kurių

⁴⁰ Г. Васецкий, Вступительная статья кнугоје «Против современного ревизионизма», стр. 24.

⁴¹ Владимир Румл, Идеология и наука, «Проблемы мира и социализма», 1960, № 7, стр. 40.

tikslai atitinka istorinio progreso tendencijas, ideologijose didesniu ar mažesniu laipsniu išreiškiama objektyvi tiesa⁴².

Toks minėtos problemos sprendimas yra ydingas visų pirma tuo, kad suplaka du skirtingus klausimus, būtent, klausimą apie teisingą klasinių interesų atspindį tos klasės ideologiniuose principuose bei normose ir klausimą apie pastarųjų santykį su objektyviomis visos visuomenės reikmėmis. Klaida pasireiškia tuo, kad, remiantis pirmu, daroma išvada apie antrą. Kad ideologiniai principai ir normos išreiškia klasinius interesus, yra akivaizdus dalykas. Su tuo, kad galima patikrinti, kaip tą ar kitą socialinį faktą ar reiškinį vertina kuri nors klasė, sutinka net pozityvistai. Tačiau šitas ideologinių principų atitikimas klasiniams interesams neduoda pagrindo skirti teisingų principų nuo neteisingų. Ta prasme nė viena ideologija nėra tikrovės iškreipimas. Vargu ar galima abejojti, kad, pavyzdžiui, šiuolaikinės imperialistinės buržuazijos propaguojami ideologiniai principai teisingai išreiškia jos interesus. Į tai atkreipė dėmesį V. Rumis: „... Ideologijos *turinys*, — rašė jis, — visuomet atitiks tikrovę, jeigu net ideologas iškreiptai įsivaizduoja ryšį ir priklausomybę tarp ideologijos ir tikrovės“⁴³. Objektyvių klasinių interesų atspindėjimas sudaro ideologinių principų turinį, iš kurio tačiau betarpiškai negalima spręsti, kuris iš dviejų priešingų principų yra objektyvi tiesa. Kada abu šie aspektai suliejami, pozityvizmo kritika, be abejo, šauna pro šalį. Pavyzdžiui, V. Tugarinovas aukščiaiu cituotoje knygoje rašo: „Tas pats faktas gali būti skirtingai įvertintas, pavyzdžiui, skirtingų klasių. Fakto konstatavimas ir vertinimo charakteris — skirtingi dalykai. Pirmasis priklauso nuo mūsų jutimo organų, antrasis — nuo mūsų visuomeninių interesų. Tačiau visuomeninis interesas — taip pat empirinis visuomeninio gyvenimo faktas, kaip ir bet kuris gatvės įvykis. Neopozityvizmo atsisakymas nuo vertinimo turi visiškai apibrėžtą „empirinę“ prasmę: įtikinti žmones atsisakyti nuo neigiamų kapitalistinės visuomeninės santvarkos reiškiniių *teisimo*. . .“⁴⁴ Teisingai įvertindamas neopozityvizmą kaip vieną iš teorinių buržuazinės ideologijos krypčių, autorius nejučiomis pereina į kitą problematiką. Reikalas, tur būt, ne tas, kad neopozityvizmas atsisako nuo vertinimo, o tas, kad jis vertybes laiko grynai subjektyvios savivalės, skonio dalyku.

Vienintelis galimas pagrindas spręsti apie to ar kito ideologinio principo tikroviškumą, be abejo, yra objektyvios visuomenės vystymosi reikmės, gamybos pažanga. Tačiau nė vienoje iš klasinės visuomenės ideologijų tos reikmės nėra išreikštos. Kiekviena klasė tokioje visuomenėje turi savo siekius, o „bendras“ visuomenės interesas kaip realus dalykas pasirodo tiktai stichinio, niekieno neįsisąmoninto ekonominio dėsnio pavidalu. Pastarasis yra daugybės valių susikryžiavimo rezultatas, faktas, kuris pilnai nebuvo išreikštas nė vienos klasės tiksluose. Ir jeigu objektyviai būtinos išorinės gamybos sąlygos tampa vienos iš socialinių klasių „grobiu“, tai tas faktas apsprendžiamas ne tos klasės interesų, vadinasi, ir ne jos ideologinių principų, o jai visai nežinomų ekonominių veiksnių. Tuo būdu dviejų ideologinių sistemų teisingumo „ginčą“ galų gale išsprendžia stichiškai, nesąmoningai veikiantis ekonominis vystymasis. Teisinga tai, kas

⁴² М. З. Селектор, Принцип коммунистической партийности в идеологии, «Вопросы философии», 1957, № 5, стр. 74. V. Jadovas tuo pačiu klausimu rašo: „Marksizmas yra tos nuomonės, kad klasinėje visuomenėje kiekviena ideologija yra klasinė. Tačiau, remiantis tuo, dar negalima tvirtinti, kad ji — klaidingas žinojimas. Svarbu tai, kokį vaidmenį tam tikra klasė vaidina visuomenės vystymesi, ar sutampa jos interesas su objektyvia istorijos eiga. Jeigu klasės interesai prieštarauja istorinei tendencijai, tai jos ideologija tikrai negali adekvačiai išreikšti visuomeninės būties ir jai taikytinas apibrėžimas „klaidingas žinojimas“ (В. А. Ядов, указ. произв., стр. 32).

⁴³ В. Румий, Аз-Буки-Веди, «Под знаменем марксизма», 1922, № 11—12, стр. 234.

⁴⁴ В. П. Тугаринов, указ. произв., стр. 5—6.

nugali. „Klausimas apie teisingą arba neteisingą tikrovės atspindėjimą,— sako tas pats V. Rumis,— sprendžiamas. . . kovoje, kur iš esmės ir pasirodo, kas yra tikra ir kas tariama. Tie patys dėsniai, nuo kurių priklauso pergalė, šioje kovoje vairoja sąmonės vystymąsi“⁴⁵.

Iš viso to seka, pirma, kad ideologiniai antagonistinės visuomenės klasių principai ir normos yra iš klasinių interesų išplaukiantis visuomeninės būties vertinimas. Vien vadovaujantis jais, negalima pasakyti, ar jų turinys yra objektyvi tiesa. Tai atsispindi ir pačiame ideologiniame procese tuo, kad ideologijos neapsiriboja vien visuomeninių santykių normavimu, o kartu įjungia ir socialinių principų pagrindimą, t. y. atskiros klasės, siekdamos savo interesus paversti bendrais visai visuomenei siekimais, šaukiasi religijos ar mokslo autoriteto.

Antra. Mokslinis klasinės-antagonistinės visuomenės ideologinių principų pagrindimas gali būti tiktai tariamas. Tai išplaukia iš to, kad klasiniai interesai nesutampa su tikrąja istorijos raida. Istorijos kreivė, objektyvi tiesa čia nėra niekieno interesas, praeina, taip sakant, niekieno žeme. Dėl to, siekiant patikslinti, tos ar kitos ideologinių normų sistemos tikroviškumą, reikia ją palyginti su bendroju istorijos rezultatu — ekonominio vystymosi linija, t. y. išversti tas normas į kitą kalbą, o tai, kaip buvo minėta, galima tik atgaline data. Antra vertus, jei mokslinis visuomenės vystymosi krypties nustatymas toje visuomenėje ir būtų įmanomas, jis visvien negalėtų turėti įtakos visuomenės narių siekimams, negalėtų pakeisti klasinių ideologinių principų, nes tarp ateities žinojimo ir žmogaus elgesio nėra besąlygiškos priklausomybės. Kaip teisingai pastebi H. Eilstein, „... galima net jausti prisirišimą prie vertybių, kurias laikai pasmerktomis žūti ir atitinkamai kovoti už vėlesnį jų pralaimėjimą“⁴⁶.

Vadinasi, klasinės-antagonistinės visuomenės ideologijų istorijoje išskirti revoliucines ideologijas kaip objektyvią tiesą nėra pakankamo pagrindo. Taip pat nepagrįstas tokių ideologijų laikymas mokslinėmis ideologijomis⁴⁷. Pirmoji ideologija, kuri susiformuoja mokslo pagrindu, yra marksizmas. Pastarasis yra tiek visuomeninio-ekonominio vystymosi rezultatas, tiek ir mokslinis atradimas.

Skiriamasis proletariato klasės bruožas, kuris leidžia jai tapti naujo tipo ideologijos nešėju, yra tas, kad šioje klasėje pirmą kartą istorijoje realizuojasi visuomeninių ir asmeninių interesų vienybė. Pastaroji ir sudaro mokslinės ideologijos galimybę. Tik dabar išnyksta neatitikimas tarp to, kas privalo būti ir to, kas bus. Mokslas gali atsakyti į klausimą, kokia kryptimi prasimuš ekonominis būtinumas, nes jis remiasi visuomeninių poreikių, t. y. žmonių siekimų, žinojimu. Ideologiniai principai ir normos turi būti pagrįsti mokslu, nes jis duoda geriausią pagrindą efektyviam visuomeninių poreikių patenkinimui, t. y. tampa žmonių suinteresuotumo dalyku. Tokia mokslo ir ideologijos, teorijos ir praktikos vienybė ir buvo įkūnyta marksizmo-leninizmo mokyme. Ši vienybė nereiškia nei ideologijos išnykimo, nei jos susiliejimo su mokslu. Ji tiktai reiškia, kad visuomenės pasirenkami tikslai remiasi moksliniu pažinimu. Tuo pačiu ir visuomeninė gamybinė veikla, panašiai kaip žmogaus darbas, pagaliau pasidarą sąmoninga, tikslinga ir laisva. Terminas „mokslinė ideologija“ tiksliai išreiškia tokio visuomeninės būties atspindėjimo esmę.

⁴⁵ В. Румий, Ответ одному из талмудистов, «Под знаменем марксизма», 1923, № 8—9, стр. 156.

⁴⁶ Helena Eilstein, cit. veik., p. 166.

⁴⁷ „...Reikia skirti,— rašo M. Selektorius,— mokslinę ideologiją, išreiškiančią objektyvią tiesą ir kuriamą pažangių visuomenės klasių, nuo antimokslinės reakcinių klasių ideologijos“ (M. З. Селектор, указ. произв., стр. 75),

Socialistinė ideologija, atstačiusi apverstą klasinės-antagonistinės visuomenės vaizdiniuose teorijos ir praktikos santykį, tampa galingu visuomeninės pažangos varikliu. Teorijos veiksmingumo kriterijus čia randamas ne abstrakčiame teisingume, o visuomeninėje žmonių praktikoje. Tikslai tokiu mastu, kokiu ideologija atspindi objektyvias visuomenės vystymosi tendencijas, ji tampa jėga, pertvarkančia socialinę tikrovę. Į pastarosios objektyvaus vystymosi grandinę ideologija gali įsijungti, tikslai mobilizuodama ir organizuodama mases ekonomiškai pribrendusiems uždaviniams įvykdyti. Tokiomis sąlygomis teorija, Markso žodžiais tariant, tampa materialine jėga⁴⁸. Nurodydama tikslus, kurie neatskiriamai susiję su proletariatu, o vėliau — su visos visuomenės interesais, socialistinė ideologija yra galingiausias ginklas, kuriant komunistinę visuomenę.

Nepalyginamai didesnis socialistinės ideologijos veiksmingumas, lyginant ją su klasinės-antagonistinės visuomenės ideologijomis, yra sąlygojamas to, kad visuomenėje dabar išnyksta žmonių tarpusavio trynimasis, didžiausią savo intensyvumą pasiekdavęs klasių kovoje. Vietoj anksčiau dominavusių antagonistinių klasių, grupinių ir individualių tikslų, kurie privesdavo prie bereikalingo gamybinių jėgų eikvojimo, visuomenė dabar užsibrėžia tikslą pasijungti gamtos jėgas. Žmonių visuomeninių santykių reguliavimas įgauna gamybos tvarkymo prasmę. Jo tikslingumui įrodyti nereikia apeliuoti į amžinąjį teisingumą, o pakanka įsisąmoninti visuomeninius poreikius ir gamybos sąlygas. Taip materialinės gamybos srityje realizuojami visuomenės poreikių ir pažinimo vienybės.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko vardo universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1965 m. liepos mėn.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА И НАУКИ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИЗМА

А. ЛОЗУРАЙТИС

Резюме

Идеологический процесс — это процесс формирования социальных принципов взаимоотношений людей и теоретического обоснования этих принципов.

Идеологические принципы социализма являются отражением экономической структуры общества, необходимость которой вытекает из уровня производительных сил развитого капитализма. В этом отношении социалистическая идеология, как и всякая идеология, является непосредственным выражением своего экономического базиса. Однако вместе с тем социалистическая идеология знаменует собой качественно новый тип в истории идеологий. Это связано с новым способом общественного утверждения идеологических ценностей социализма, которое также вытекает из особенностей экономического строя социализма.

Экономический строй социализма основан на общественной собственности средств производства. Обобществлением труда капитализм создает материальные предпосылки для такой собственности. Однако тем самым капитализм выступает как последняя ступень стихийного

⁴⁸ К. Марксas ir F. Engelsas, Apie religiją, V., 1958, p. 39.

развития общества. Целесообразное управление общественным производством и научное нормирование общественных отношений становится экономической потребностью исторического процесса.

Возможность управления обществом на научной основе связана с тем, что экономическая структура социализма лишена классовых антагонизмов. Так как общественный интерес при социализме перестает быть случайным достоянием одного класса, отпадает необходимость в идеологическом упрочении его при помощи отчужденного религиозно-идеалистического сознания. Отрывание идеологических принципов от реальных интересов большинства, навязывание их обществу в качестве догмы теряет всякий смысл. Исторически необходимые общественные отношения в социалистическом обществе могут быть осознаны в своем естественном экономическом виде как следствие развития производительных сил.

Марксизм является реализацией исторической потребности общества взять под свой контроль стихийные социальные силы. С его возникновением в корне меняется сам характер идеологического отражения общественного бытия, складывается новое соотношение между идеологией и наукой.

Социалистическая идеология из всех идеологий прошлого выделяется научной методологией обоснования своих принципов. Поскольку она выражает интерес всего общества в его естественной форме, принципы ее приобретают силу объективных законов. Выдвигаемые идеологией цели действия в социалистическом обществе по существу совпадают с логикой истории. Научное предвидение и революционное действие в марксизме-ленинизме взаимно обуславливают и дополняют друг друга.